

**ДИТЯЧА ТЕМАТИКА В ЕМІГРАНТСЬКІЙ МАЛІЙ ПРОЗІ
В. ВИННИЧЕНКА Й А. АВЕРЧЕНКА**

І. Р. Жиленко, докторант

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,

вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна

E-mail: ariadna.irina365@gmail.com

У статті досліджуються твори малої прози міжвоєнного періоду письменників-емігрантів В. Винниченка й А. Аверченка, присвячені світу дітей, який мав для авторів неабияку цінність. Доводиться, що збірки «Намисто» українського автора та «Діти» російського «короля сміху» містять схожі елементи, які можна об'єднати у два блоки: тематичний (святочна тематика, страждання сирітське життя, дитяча дружба, стосунки з дорослими, турбота про батьків, ігри й витівки халамидників тощо) і стильовий (психологізм, філософічність, музикалізація, засоби виразності та прийоми – порівняння, метафора, гротеск, гіперболізація, іронія), до якого віднесено й особливості мови: народність, емоційність, застаріла лексика. Звертається увага на деякі спільні риси поезики – очі, волосся, усмішка. Наголошується на високому мистецькому рівні творів малої прози.

Винниченко як неореаліст і Аверченко як письменник-гуморист виявили поважне ставлення до дітей як до кращих представників людства. Їхні оптимістичні оповідання прийшлися до душі як дітям, так і дорослим. У роботі наголошується, що тема дітей у важкі емігрантські роки стала своєрідним якорем порятунку для видатних письменників ХХ ст.

Ключові слова: еміграція, мала проза, «Намисто», «Діти», психологізм, філософічність, пісня, гумор, порівняння, поезика, лексика.

Вступ. Одним із важливих питань сучасної філологічної науки є вивчення літературного процесу періоду еміграції міжвоєнної доби, до яких належить творчість видатних майстрів української та російської прози першої половини ХХ ст. Володимира Винниченка (1880–1951) й Аркадія Аверченка (1881–1925). Починаючи з 90-х років минулого століття, науковці отримали можливість вивчати творчість цих письменників, використовуючи нові методи й підходи літературознавства. Особливий інтерес викликала мистецька спадщина, в якій предметом дослідження були особливості стилю та поезики малої прози Винниченка й Аверченка, проблеми жанрової своєрідності, психологізму тощо.

Загальновідомо, що світ дитини цікавив Винниченка й Аверченка ще у дожовтневий період. Темі дітей було присвячено чимало творів, серед яких – оповідання «Кумедія з Костем», «Федько-халамидник», «Бабусин подарунок» Винниченка, збірки «Шалуни и ротозеи», «О маленьких для больших» Аверченка та інші.

Дитячої тематики у творах українського письменника у різних аспектах торкалися Н. Алексеєнко, Г. Бежнар, О. Гожик, С. Гречанюк, М. Жулинський, Л. Йолкіна, Л. Мацевко, С. Погорілий, Т. Яровенко. Психологізм оповідань Винниченка для дітей досліджувала С. Присяжнюк, яка зосередилася на визначенні своєрідності вираження автором внутрішнього світу дитини, зокрема й у збірці «Намисто».

Стильові особливості малої прози Аверченка, зокрема й дитячої тематики, були предметом вивчення таких учених: М. Богданова, О. Кузьміна, Д. Левицький, Д. Ніколаєв, О. Михайлов, Л. Спиридонова та інших. Класифікацію дитячих образів та аналіз деяких оповідань емігрантської прози зробила О. Салова.

Важливим аспектом, що перш за все дає можливість розглядати творчість Винниченка й Аверченка у компаративному ракурсі, є дитячий дискурс. Сатира Аверченка й Теффі стала об'єктом дослідження Л. Спиридонової, твори Винниченка

зіставлялися з оповіданнями І. Буніна (Л. Мацевко), з європейськими літературами (В. Панченко, Г. Сиваченко). А. Коротких порівнювала дитячі образи в гумористичній прозі Аверченка, Саші Чорного й Теффі.

Ми візьмемося на непросте, але важливе завдання – провести типологічне зіставлення творчості неореаліста Винниченка й гумориста Аверченка, яке не було ще предметом літературознавчого дослідження, у чому й полягає *актуальність* нашої роботи.

Отже, **мета** цієї розвідки – дослідити малу прозу 20-х років Винниченка й Аверченка, присвячену дитячій тематиці, й виявити схожі тематичні, стильові та мовно-стилістичні особливості. Реалізація мети зумовлює виконання таких *завдань*:

- визначити основні тематичні цикли дитячих оповідань письменників;
- охарактеризувати художні особливості й образну систему малої прози Винниченка й Аверченка.

Об'єкт дослідження – збірки малої прози Винниченка «Намисто» й Аверченка «Діти».

Предметом дослідження обрано тематико-стильові особливості дитячої прози Винниченка й Аверченка.

Виклад основного матеріалу. Життя і творчість Винниченка й Аверченка мають дещо схоже. Обидва письменники народилися на півдні України: Винниченко – в Херсонській губернії в робітничо-селянській родині [1, с. 9], Аверченко – у купецькій сім'ї в Севастополі. Перший закінчив народну школу, навчався у Єлисаветградській гімназії, на юридичному факультеті Київського університету, Аверченко – у Севастопольській гімназії, Харківській школі живопису [2, с. 15]. Змалку виявляли природний розум, неабияку любов до книги, захоплювалися театром і живописом. У літературу обидва прийшли майже одночасно. Перший друкований твір Винниченка – повість «Краса і сила» – з'явився 1902 року в «Київській старині», перше оповідання Аверченка – у харківській газеті «Южный край» 1903 року. Твори обох авторів містять багато автобіографічного, зокрема згадки про дитячі роки.

Сильні дитячі враження і можливість пізнавати життя завдяки мандрівкам Україною й зарубіжжям давали митцям багато матеріалу для творчості, і вже до початку Жовтневого перевороту кожен отримав заслужену славу. Кожен стрімко йшов до своєї мети: у той час, коли Аверченко здобував славу всеросійського гумориста, Винниченко активно займався революційною діяльністю. Російський митець багато працював у виданнях «Сатирикон», «Новий Сатирикон» і організовував вечори гумору, намагаючись бути якомога далі від політики. Під час таких вечорів, наприклад, коли розігрували п'єси О. Димова, Теффі або й власні твори, Аверченко скрізь устигав, «був всюдишущий, дотепний, милий» [3, с. 130]. Винниченко тоді займався пропагандою серед селян, за нелегальну діяльність потрапляючи до в'язниці, брав участь у виданні журналів і газет («Слово», «Наше життя», «Робітнича газета»), написав низку літературних творів, став одним із організаторів УНР, а потім очолював її Генеральний Секретаріат. Однак доля розпорядилася так, що обидва у 1920-х роках опинилися в еміграції, де були створені не менш яскраві шедеври письменницької майстерності, зокрема й досліджувані нами твори.

Написані вони майже одночасно: поетико-психологічна збірка Винниченка «Намисто» – між 1922 і 1927 роками, хоча окремим виданням вийшла 1930 р. в Харкові [4, с. 3], а константинопільська збірка Аверченка «Діти» – у 1922 році. У вступі до неї письменник зазначив: «Я люблю дітей. Діти люблять мене» [5, с. 4]. І якщо в дореволюційних виданнях Аверченко виступав як автор гомінкого, веселого сміху, то у період еміграції в його оповіданнях частіше звучить сум і навіть озлобленість на тих дорослих, які позбавили дітлахів дитинства.

Винниченко також із великою увагою та чуйністю ставився до дітей взагалі. У «Щоденнику» містяться записи як про власні сімейні проблеми, коли дружина втратила можливість мати дитину («А на дітей без жалю і жаської тривоги дивитися

не можу»), так і на загально-педагогічні теми («чи сміє така людина мати дітей?», «А скільки таких, що випускають у нове життя хворих дітей своїх, будучих калік!») [6, с. 210, 466].

Дослідниця творчості Аверченка Л. Спиридонова вважала, що письменник «протиставляє жорсткому світові дорослих свіжість сприйняття, чистоту й безхитрісну правду дитячого світу» [7, с. 105]. Схожі думки висловлювали вчені щодо творчості українського письменника. Збірку «Намисто» вважали однією із найкращих у творчості Винниченка взагалі. С. Присяжнюк писала, що він «заглиблюється у власне стихію дитинства, внутрішній світ маленької людини, її моральні випробування, сприйняття дорослого світу...» [8, с. 8].

Збірки малої прози «Намисто» і «Діти» мають елементи, які можна об'єднати у два блоки: тематичний і стильовий. Звернемося до тематичного блоку.

Оповідання для дітей Винниченка й Аверченка містять схожі тематичні цикли, серед них:

- святочна тематика («Кулич», «Продувной мальчишка» Аверченка; «Гей, хто в лісі, обізвся...» Винниченка);

- стражденне життя сиріт, напівсиріт («Продувной мальчишка» Аверченка; «Віють вітри, віють буйні», «Гей, ти, бочечко», «Та немає гірш нікому...» Винниченка тощо);

- дружба між дітьми («Три желудя», «Разговор в школе» Аверченка; «Ой випила, вихилила», «Гей, ти, бочечко», «Гей, не спиться..», «Гей, чи пан, чи пропав...», «За Сибіром сонце сходить...» Винниченка);

- стосунки з дорослими, турбота про батьків («Продувной мальчишка» Аверченка; «Ой випила, вихилила», «Гей, не спиться..», «Та немає гірш нікому...» Винниченка);

- ігри, мрії та витівки дітей, заповзятість халамидників («Под столом», «Кулич», «Костя» Аверченка; «Гей, чи пан, чи пропав...», «Ой випила, вихилила», «За Сибіром сонце сходить...» Винниченка).

Діти у творах малої прози – великі мрійники, вигадники, дотепники, а до того ще й виявляють турботу про рідних і близьких. «Продувной мальчишка» Володька із оповідання Аверченка мріяв мати на Різдво ялинку, але зайвих грошей у матері не було. От хлопець і вирішив зайнятися організацією свята, почувши від матері: «Спробуй сам влаштувати – тоді й побачиш». За «діамант», який знайшов на вулиці, Володька не отримав грошей у ювеліра, бо ним виявилось звичайне скло. Тоді кмітливе хлоп'я винайшло спосіб потрапити до театру, роздобути театральні програмки, отримати за них трохи коштів. Наступного дня у старенького в кафе попросив газету й також продав її. Коли настало Різдво, у хаті з'явилися і ялинка, і подарунки – «для мами» і «для Володі» [5, с. 31–35]. Значимо, що хлопчик має почуття власної гідності: незважаючи на те, що живуть вони з мамою бідно, щоразу наголошує оточуючим людям, хто хоче його пригостити: «Я не жебрак», хоча ми розуміємо, що Володька з задоволенням поїв би [5, с. 34].

Івашко, герой оповідання Винниченка, поквапився пообіцяти друзям, що й у нього буде справжній голубник, хоча із сестрою розуміли, що коштів у них немає. Але хлопець довго думав і вирішив усе ж таки виконувати обіцянку: «А йти треба, – вороття немає» [9, с. 106]. До яких лишень хитрощів не вдавалися діти, щоб заробити грошей! І кошеняті домальовали третій колір, і рахували горобців, і важкі кошики носили, і вигадували всілякі історії, якби їм тільки повірили, і торгувалися з Лейбою, щоб той віддав їм половину грошей із втраченої ним після негоди шкатулки, яку знайшли діти, і ще багато іншого, але назбирали-таки на голубник. Скільки радості й гордості було у них: «От лусне Льонька! От попритихають хлопці! От повітріщають на близню, як на ікони, очі! Хай тоді посміє хто-небудь не повірити близні, посміятися з неї. Швидше б тільки минав день та ніч!» [9, с. 142]. Кмітливість та винахідливість дітей із оповідань Аверченка й Винниченка викликають захоплення,

бо навіть не кожний дорослий спроможний взятися за справу, як це зробили герої досліджуваних оповідань.

Але не зразу Івашко й Любка отримали голубник. Винниченко додав до своєї оповіді картини тогочасної дійсності. Коли треба було врятувати дядька Павла від в'язниці, діти віддали зібрані гроші на добру справу. Та хлопець і тут придумав, яким чином передати інструмент арештованому родичеві. Батьки з гордістю говорять: «На штуки та хитрощі він у нас розумний», а чужий дядько задоволено гудів, називаючи дітей героями [9, с. 150, 154]. Незадовго до цього дядько Павлусь розповів їм казку про трьох братів, де під виглядом здорового, роботящого, але дурного брата показано довірливий український народ, а «дідові діти» – то споконвічна мрія про волю [9, с. 131–136]. Ось такими людьми майбутнього й представлені дійові особи оповідання «Гей, не спиться...».

Герої творів придумують багато цікавого, веселого, несподіваного. Вчителька з оповідання Аверченка «Разговор в школе» ніяк не могла підібрати аргументів для учнів, щоб довести їм, що раніше було важче й гірше життя. Школярі, ніби змовившись, заперечували слова наставниці. А докази дітей були такі: краще було раніше, адже можна було палити багаття, біля нього можна було спати скільки завгодно, подружитися з індіями, принагідно втекти від них на мустангу, якщо захочеться їсти, можна було вбити бізона, нав'ялити з нього м'яса й гуляти скільки завгодно або наловити риби [5, с. 38–40]. Вчителька так і не зрозуміла учнів. А задача була надто простою – діти люблять гру, несподіванку, ризик, тому навіть у мріях стають антагоністами нецікавої реальності. Саме такими – завзятими й ризикованими – показав дітлахів Винниченко. Не піддавалося розуму «круглобородого дяді» рішення дітей витягнути голуба з-під височезної залізної балки, куди той заскочив, рятуючись від шуліки. Чоловік «з таким страхом сказав «під отою балкою?!», що діти аж прищурилися, неначе він ломакою на них замахнувся. «Зараз же забирайтеся сюдова!», «Геть, кажу!» – нагримав на них. Діти змушені були відступити, але Івашко з Любкою прийшли ранесенько під балку і все ж урятували голуба. Навіть не кожен дорослий наважився б на такий ризикований крок, а Івашко з цих пір «уже нікого й нічого не боявся», – підсумовує автор [9, с. 218, 228]. Отже, тематичний цикл оповідань Аверченка й Винниченка доводить, що діти – це маленькі дорослі. Вони відповідальні, кмітливі, підприємливі, цілеспрямовані.

Стильовий блок складають різноманітні чинники, серед них – психологізм, філософічність, музикалізація, гумор, іронія, засоби виразності й прийоми – порівняння, метафора, гротеск, гіпербола, діалог, а також різноманітні мовні засоби – народність, застаріла лексика тощо.

Оповідання Винниченка й Аверченка, як доводять вчені, глибоко психологічні. Дітям відомі засоби, як можна полегшити біль під час покарання. Щоб не було боляче Льонці, коли його битимуть, Сашко радить друзів: «Мене як б'є хазяїн, так я раз у раз щось хороше про себе думаю. І так не болить» та говорить йому, щоб думав, що буде пастухом, тоді не буде страшно («Та немає гірш нікому») [9, с. 234, 239]. Діти виявляють себе справжніми знавцями людської душі, вони розуміють, як і з ким треба поводитися, як отримати дозвіл чи прихильність будь-кого. Санька з першого твору збірки Винниченка спочатку вороже ставиться до свого кривдника, «владики і царя» Гриня, але згодом йде на поступки, бо хлопчик щиро просить у неї вибачення, і ось вже оптимістичний фінал: «дві голівки <...> міцно сплять на одній подушці» [9, с. 26]. Слухняний і лагідний Зінь («Гей, хто в лісі, обізвися...») майже ніколи не сперечається, бо знає, яким чином можна добитися всього, що хоче. Треба лише бути ласкавим. Він «...смирненько схилає голівку до плеча, так щиро-щиро дивиться чорненькими хитрими оченятами, так ласкавенько посміхається, що просто-таки соромно відмовити йому» [9, с. 28].

Психологами виявляють себе й герої Аверченка. Схожий на Зіня герой оповідання «Кулич», який для того, щоб батько не лаяв його за надкушений шматок ковбаси і

паску, яку він майже з'їв до самої середини, швиденько говорить батькові «Христос воскрес». Хлопчик запобігливо підлізає до того з поцілунком, і батькові не залишаються нічого іншого, як дати відповідь: «Воістину!», і вже не такий суворий із сином [5, с. 29]. Спостерігати за гостями під пасхальним столом взявся Дімка («Под столом»). Хлопчик бачить чоловічий черевик, що повзе, мов змія, назустріч гарненьким жіночим туфлям. Дитині шкода блакитних черевиків, і для того, щоб їх не забруднило чоловіче взуття, «...пустив у хід таку страгегему: підсунув замість блакитненької ніжки морду свого верблюда й енергійно штовхнув нею підприємливий черевик» [5, с. 11]. Гумористична ситуація під столом, показана очима хлопчика, виглядає досить кумедною завдяки використанню автором численних прийомів: персоніфікації, метонімії, вживанню слів у невластивому для них значенні. Дорослі показані у всій своїй нікчемності, що дозволило авторові в одному з наступних оповідань підсумувати: «...доросла людина майже суцільно – мерзотник» [5, с. 25]. Ще в одному творі маленька Оленка, образившись на матір, вирішила йти з дому. Але на заваді їй стала собака. Тоді дівчинка зробила вигляд, ніби їй нема діла до жодної собаки у світі й стала байдуже дивитися в інший бік («Душистая гвоздика»). А витівник Костя, щоб привернути до себе увагу, намагається різними вигаданими історіями викликати жалість оточуючих. І тоді сердобольна особа погоджується відвести його додому («Костя») [5, с. 43].

Кумедні ситуації трапляються й у вже згадуваних творах Винниченка. Одна з них – коли винахідлива близня «знайшла» для вдови «щасливу кішку», домалювавши фарбою на животі жовтеньку пляму: третю, щасливу масть. А повернувши шкатулку Лейбі й домовившись про половину грошей, вони довго чекали, поки сусід відрахує гроші: «Близня ніколи стільки не робила задач на складання, як цей раз», – пише автор, і це мимохіть викликає усмішку [9, с. 108, 126].

Мала проза письменників наповнена філософськими роздумами. Батько близнят говорить: «Життя – не казка [9, с. 104], а 16-літній герой з оповідання Аверченка називає життя «краєм воронки» [5, с. 16]. «...важко тримати своє щастя, навіть голубам», «...щастя так легко не дається» – роблять висновки персонажі винниченкових творів [9, с. 200, 231]. А мудрий батько розуміє, що з витівника Кості росте майбутній поет [5, с. 46].

Твори Аверченка містять, як у байці, мораль. «За одну провину двох покарань не буває», – чує герой «Кулича» якийсь втішний голос [5, с. 30]. Кінцівки містять іноді сумні й навіть гіркі висновки: «Жолуді-то однакові, але коли виростуть з них молоді дубки – з одного дубка роблять кафедру для вченого, інший йде на рамку для портрета коханої дівчини, а з третього дубка змайструють таку шибеницю, що любо-дорого...» [5, с. 20].

Як відомо, збірка «Намисто» вміщувала вісім оповідань-намистинок, назвами яких стали рядки з народних пісень. Така цікавинка є досить оригінальною, адже вже у самій назві міститься натяк стосовно головної ідеї твору. А використання музичних мотивів підсилює значення сказаного. Таким чином, народно-фольклорні мотиви в оповіданнях «Віють вітри, віють буйні...», «Гей, не спиться...», «Та немає гірш нікому...» є свідченням як поетичної душі самого автора, так і його героїв, які виконують пісні. Народна творчість у всі часи високо шанувалася митцями, а в період еміграції особливо близькою була для Винниченка, який щиро любив вітчизну й подумки линув у рай дитинства та материнської мови і пісні. В його оповіданнях пісні частіше виконують жінки чи дівчата, наприклад: «Санька вміє тоненько-тоненько і так жалібно співати», Ланка, підтанцювуючи, загонисто виспіває: «Ой випила, вихилила...». У Хведоськи чистий і ніжний голос і «співає вона раз у раз таких гарних пісень так сердешно» [9, с. 26, 65, 240]. Іноді, навпаки, пісня гучно реве, ніби заводський гудок: «Гей, хто в лісі, обізвався...» – то голос самого Корчуна [9, с. 34, 39]. Доцільно автор використовує звукопис. Ось двері, як навмисне, «хитро і тонесенько, неначе кажуть до Зіня: «А-а, іде-еш?», скавучать або «тонесенько і жалібно риплять» [9, с. 27, 36–37].

Дещо іншу функцію виконує пісня в оповіданнях Аверченка. Зазвичай пісні в них – дражнилки («Рыжий красный / Человек опасный.../ Я на солнышке лежал.../ Кверху бороду держал...»), міські наспіви («На слободке есть ворожка...») або популярні в морських сферах «романси» на зразок «Не плач, Маруся, / Ты будешь моя...» [5, с. 16, 26, 29]. Герой оповідання «Кулич», аналізуючи власну поведінку в пасхальний день, розуміє, що не буде йому пробачення за те, що «кричав на базарі в усе горло не зовсім пристойні татарські пісні» [5, с. 28]. Ці та інші музичні твори в оповіданнях слугують як показником стосовно вихованості дітей, так і своєрідним тематичним фоном, який допомагає передати дух революційної епохи – чи то «міський маскарад», чи то політичні події, в яких не останню роль відіграють діти й підлітки.

Дослідники справедливо наголошували на тому, що і Винниченко, і Аверченко використовували влучні засоби виразності. Їм притаманне зображення світу дітей через гіперболізацію. Корчун, якого боїться Зінь, здається хлопчикові величезним, здоровезним, «удвоє більшим за маму, за бабцю та й за самого тата» [9, с. 29]. Діти бояться темноти. Гринь з жахом дивиться «на чорну страшну дірку дверей до спальні», бо там може знаходитися якась «ворожа сила» [9, с. 187–18], а Дімка змушений терпіти нахабство гостя лише тому, що «між столовою і дитячою кімнатами були дві неіснуючі кімнати, де всяка нечисть могла схопити за руку» [5, с. 13].

Серед художніх засобів, який повторюється в обох письменників, велике значення має порівняння, що найчастіше співвідноситься зі світом живої природи. Особливо це помітно у порівнянні людей з птахами або тваринами, наприклад, у Винниченка: «У димарі пищить щось тоненько і жалібно, як муха в павутинні»; «В комині жалібно, як комар, пищить вітер»; донечка «така гарносінька, така білесенька, як маленьке ягняточко»; «вітер загув на інший голос, густий і добрий, як у бджоли»; «А зуби великі-великі та жовті, як зубки часнику»; «а серце затіпалось, як отой горобець», «усі халамидники, наче купка горобців»; «Любка лежала горілиць, як кузочка»; голубка «тупала, як теличка, що її обсіли мухи»; «Сірий... пурхав над усіма легко та грайливо, як метелик» [9, с. 19, 22, 24, 29, 30, 101, 162, 185]; у Аверченка: «Нога, взута у цю елегантну штуку, як змія»; «черевик засовався, як шуліка над падаллю»; «ми, як горобці»; «Мотька одягнений, як папуга, «як черв'як без серця»; «іду, злий, як скажена собака»; «Крутліков пробубонів, як хрущ»; «голоси затріщали, ніби сотня горобців»; «діти гонять Костю, як погане собача» [5, с. 10, 11, 16, 20, 38, 39, 46]. Усі наведені приклади порівнянь завжди внутрішньо виправдані, є засобом реалістичного й часто гумористичного зображення життя.

Художні засоби письменники вживають щедро, тому часто зустрічаються в одному реченні поєднання епітетів, порівняння, метафори, наприклад: «...сонце червоною скибкою, як астраханський кавун, вилізло з-за обрію» або «сьогодні вранці грало сонце, пухнасті хмарини пливли білими кораблями в синю тасмичу далечінь...»; «А здалеку, з річки, доносяться крики хлопчаків, що купаються, а промені сонця, ласкаві, теплі, як рука матері, яка проводить по голівці свого улюбленця, промені сонця ллються з синього неба» [9, с. 226, 284; 5, с. 36]. Такі сповнені різноманітних тропів речення є свідченням яскравого художнього таланту письменників.

Діти у всі часи були вигадниками – такими є більшість героїв Винниченка й Аверченка. Близнята так правдиво говорять торговкам про свій сон, ніби Микола Вгодник обіцяв їм допомогти у школі, коли ті поставлять йому свічку, що багато хто їм повірив: «Одні готові були дати їм на свічки, другі лаяли їх...» [9, с. 113]. Костя настільки правдиво розповідає усілякі історії, що навіть рідні, хто його добре знає, й ті кожного разу сумніваються: «Серце бабусі мучить сумнів: звичайно, бреше, а раптом – правда?..» [5, с. 45].

Використовують письменники й схожі риси поетики. У Винниченка, на думку С. Погорілого, найголовнішими є уста (усмішка, рішучість, оптимізм) та очі (рух,

вираз) [10, с. 5], що несуть на собі психологічне навантаження. Маленькі очі є вказівкою на людину черству, злу. Васько з оповідання «Гей, не спиться» здивовано «витріщив <...> свої мишачі оченята» [9, с. 95]. У дядька Зозулі, якого хлопці не люблять, бо він їх проганяє, «крихітні, як конопляне насіння, оченята», що є свідченням жадібності [9, с. 172]. Вузькі й косуваті очі, як у татарок, у Льюнчиної тітки. Колір її очей – «жовтяві, з червоними жилками» – вказує на роздратованість, дядько також має «набряклі кров'ю очі», коли б'є хлопця [9, с. 242, 244, 249]. Червоний, як бачимо, вказує на роздратованість людини. Натомість у Льюнчи великі, потемнілі очі – від переляку. А у Любки («Гей, не спиться...») – «дві великі-великі сині квітки очей» [9, с. 99], що свідчить про чистоту й невинність душі.

У малій прозі Аверченка також трапляються описи очей і вуст. Володька («Продувной мальчишка»), сидючи в кафе, припишк у куточку і став вижидати, «шастаючи чорними оченятами у всі боки» [5, с. 34]. Така поведінка – свідчення неспокою дитини і бажання якомога швидше вирішити своє питання. Заокругленість очей школяра («Разговор в школе») свідчила про здивування і навіть жах, що він набрався сміливості задати нечемне питання вчительці [5, с. 36].

У портретній характеристиці бабусі Семена Комара («Гей, ти, бочечко...») подана пряма вказівка на лагідність характеру, передану завдяки усмішці: «оченята без вій, червоненькі, закислі, посміхаються. Уст нема, тільки ямочка, а й вона, і носик, і всі зморшки посміхаються» [9, с. 52–53].

Характерною ознакою поезики у Винниченка є волосся. У Ланки на голові коси ледве вміщаються, «їх у неї така сила, і так вона їх круг голови обмотує, що то вже й не голова, а наче плетений із темної лози кошик...» [9, с. 65]. У Івашка на голові «по обидва боки стирчало два вихорці, задьорні, вперті, як два гребінці у півника», а у його сестри – буйно золоті кучері, мов піна на голові, «що сто вихорів там не дорівнялись би» [9, с. 98–99]. «Настовбурчене волосся» у дядька, ката маленького Льюнчи [9, с. 349].

В оповіданнях російського письменника також достатньо вказівок на посмішку чи усміхнене обличчя. У творі «Кулич» хлопці весело сміються, «веселість розгоралася». Вчителька посміхається питанню учня, який не розуміє, навіть читися («Разговор в школе») [5, с. 28, 37].

Але не завжди у творах Аверченка є пряма вказівка, іноді сміх відчувається у самій поведінці, словах героя чи автора. І тут на допомогу приходять мовні засоби – народність мови, її діалогічність, а також вживання застарілих слів та не властивої для цього контексту лексики. Використання письменниками застарілої лексики або слів у невластивому стилістичному контексті сприяють створенню гумористичних ситуацій. Так, у маленького Гриня є «царство», у якому він – «владика, цар і бог над речами». Його присягання та відречення навіки від усякого насильства і знущання автор підсумовує таким висловом: «Так даються всі конституції, так дає їх і Гринь, будучи ні гіршим, ні кращим з монархів». А наратор оповідань Аверченка звертається також до вказаної лексики: «Перед тим, як покласти голову на *плаху*, я малодушно спробував відсунути цей момент...» [9, с. 13, 17–18; 5, с. 19]. – [Курсив мій – І. Ж.].

Діти копіюють поведінку старших, манеру говорити, вживають приказки, навіть лайливі слова на зразок дорослих. Перекупки з оповідання «Гей, не спиться» проганяють дітей: «А чого вас чортяка тут носить?», «Геть собі під три чорти звідсіля!», «сто бісів твоєї матері» [9, с. 111–112]. Сирота Семен Гедзь раз по раз використовує словосполучення «проклята душа», «чортова душа», «чортів скургуц» [9, с. 49–51]. Лайлива лексика, відома в Україні з давніх-давен, є маркером бажання Винниченка показати емоційність народу. Взагалі у творах письменників надто пристрасна мова, свідченням чого є численні окличні, спонукальні й питальні речення, насичені діалоги, як у Аверченка, або невласне пряма мова, як у Винниченка. Володька із твору Аверченка знає три приказки, які принагідно вживає: «Як бідному женитися – ніч коротка», «Була не була – побачитися треба», «Не до

жиру – бути б живу», користується брудною лексикою [5, с. 32]. Завдяки таким мовним засобам, письменники підкреслюють, що герої їхніх творів – діти з народу. Вони сироти або напівсироти, але душа у них – чиста й прозора.

Висновки. Оптимізм оповідань Винниченка й Аверченка прийшовся до душі як дітям, так і дорослим. Письменники, які дуже любили дітей, на жаль, не мали власних. Але своєю творчістю довели, що про дітей і для них можна писати як з гумором, так і цілком серйозно, але завжди – правдиво. Адже діти – це особлива група людей, яких Аверченко називав кращими. Він писав: «Діти, в цілому, вищі й чистіші за нас» [5, с. 10]).

Збірка «Намисто» українського автора-неореаліста і «Діти» російського «короля сміху» містять схожі елементи, які ми об'єднали у два блоки. Тематичний складають: святочна тематика, страждання сирітське життя, стосунки з батьками і старшими, дитяча дружба, ігри й витівки. До стилістичного блоку ми включили психологізм, філософічність, музикалізацію, засоби виразності – порівняння, метафору, гротеск, іронію, діалог, застарілу лексику, народність мови, емоційність.

У перспективі дослідження – детальне вивчення стильових особливостей малої прози зазначеної тематики. Веселі й кмітливі, розумні й дотепні, винахідливі та дружелюбні – в усіх оповіданнях збірок Аверченка й Винниченка існує дитяча аура безпосередності, яка стала рятівним пристанищем для митців у складний період емігрантського життя.

CHILDREN'S THEMATICS IN EMIGRANT SMALL PROSE OF V. VYNNYCHENKO AND A. AVERCHENKO

I. Zhylenko, doctoral candidate

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,
61, Ohienko St, Kamianets-Podilskyi, 32300, Ukraine
E-mail: ariadna.irina365@gmail.com

The article deals with the works of the interwar period small prose of the emigrant writers V. Vynnychenko and A. Averchenko, devoted to the children's world, which was a tremendous value for the authors. It turns out that the work of the Ukrainian author "Necklace" and of the Russian "king of laughter" "Children" contain similar elements which can be united into two blocks: thematic (sacred thematics, suffering orphan life, child friendship, relationships with adults, caring for parents, children's games and antics) and stylistic (psychology, philosophy, music, means of expressiveness – comparison, metaphor, grotesque, hyperbolization, irony), which include the features of language: folk signs, emotionality, outdated vocabulary. Attention is drawn to some common features of poetics – eyes, hair, and smile. The article emphasizes the high artistic level of the works of small prose.

Vynnychenko as a neorealist and Averchenko as a humorist writer showed a respectful attitude towards children, the best representatives of humanity. Both children and adults like their optimistic stories. The article determines that the thematics of children in difficult emigrant years became a kind of salvation anchor for outstanding writers of XX century.

Keywords: emigration, small prose, "Necklace", "Children", psychology, philosophy, song, humor, comparison, poetics, vocabulary.

ДЕТСКАЯ ТЕМАТИКА В ЭМИГРАНТСКОЙ МАЛОЙ ПРОЗЕ В. ВИННИЧЕНКО И А. АВЕРЧЕНКО

И. Р. Жиленко, докторант

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко,
ул. Огиенко, 61, г. Каменец-Подольский, 32300, Украина
E-mail: ariadna.irina365@gmail.com

В статье исследуются произведения малой прозы межвоенного периода писателей-эмигрантов В. Винниченко и А. Аверченко, посвященные миру детей, который имел для авторов большую ценность. Доказывается, что сборник «Намисто» украинского автора и «Дети» российского «короля смеха» содержат похожие элементы, объединяемые в два блока: тематический (святочная тема, тяжелая жизнь сирот, детская дружба, отношения со старшими, забота о родителях, игры и шалости обрванной и т.д.) и стилистической (психологизм, философичность, музыкализация, средства выразительности и приемы – сравнение, метафора, гротеск, гиперболизация, ирония), включающий в себя некоторые особенности языка произведений: народность, эмоциональность, устаревшая лексика. Обращается внимание на некоторые общие черты поэтики – глаза, волосы, улыбка. Отмечается высокий художественный уровень произведений малой прозы.

И Винниченко, и Аверченко обнаружили уважительное отношение к детям как лучшим представителям человечества. Их оптимистичные рассказы пришлись по душе как детям, так и взрослым. В работе подчеркивается, что тема детей в тяжелые эмигрантские годы стала своеобразным якорем спасения для выдающихся писателей XX в.

Ключевые слова: эмиграция, малая проза, «Ожерелье», «Дети», психологизм, философичность, песня, юмор, сравнение, поэтика, лексика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винниченко Р. Володимир Кирилович Винниченко (Біографічна канва) / Розалія Винниченко // Володимир Винниченко : Статті й матеріали. – Нью-Йорк, 1953. – С. 9–15.
2. Воскресенська К. О. Літературна Харківщина : Довідник. – Харків : Майдан, 2007. – С. 15–16.
3. Хлебина А., Аркадій Аверченко: беженские и эмигрантские годы (1918–1925). / Анна Хлебина, Виктория Миленко. – М. : Изд-во «Дмитрий Сечин», 2013. – 544 с.
4. Від видавництва // Намисто. / В. Винниченко. – Вінніпег, Канада. – 1976. – с. 3.
5. Аверченко А. Т. Записки Простодушного. / Аркадій Аверченко. – М. : А/О «Книга и бизнес», 1992. – 365 с.
6. Винниченко В. Щоденник. Том 1: 1911–1920 / В. Винниченко. – Едмонтон – Нью-Йорк, 1980. – 500 с.
7. Спиридонова Л. Бессмертие смеха. Комическое в литературе русского зарубежья / Л. Спиридонова. – М. : Наследие, 1999. – 336 с.
8. Присяжнюк С. С. Психологізм дитячих оповідань Володимира Винниченка (принципи і засоби зображення характерів) : Автореф. дис... канд. філол. наук / С. С. Присяжнюк. – Кіровоград, 2006. – 20 с.
9. Винниченко В. К. Намисто: оповідання / В. К. Винниченко. – К. : Веселка, 1989. – 380 с.
10. Погорілий С. Деякі особливості поетики Винниченка / С. Погорілий // Дивослово. - 1995. - № 9. - С. 3–12.

REFERENCES

1. Vynnychenko, R. (1953). *Volodimir Vynnychenko* (pp. 9–15). New-York,
2. Voskresenska, K. O. (2007). *Literaturna Kharkivshchyna: Dovidnyk* [Literary Kharkiv: Directory] (pp. 15–16). Kharkiv, Ukraine: Maidan.
3. Khlebyna, A. & Mylenko, V. (2013). *Arkadii Averchenko: bezhenskie i emigrantskie gody (1918–1925)*. [Arkady Averchenko: refugee and emigrant years (1918–1925)]. Moscow, Russia: Izdatelstvo “Dmitrii Sechin”.
4. Vid vydavnytstva [From the publishing house]. (1976) (p. 3.). In V. Vynnychenko, *Namysto* [Necklace]. Winnipeg, Canada.
5. Averchenko, A. (1992). *Zapiski prostodushnogo* [Notes of Simple]. Moscow, Sov.Union: A/O Kniga i biznes.
6. Vynnychenko, V. (1980). *Shchodennyk. 1911–1920* [Diaries 1911–1920]. (Vol. 1). Edmonton / New-York.
7. Spirydonova, L. (1999). *Bessmertye smekha. Komicheskoe v literature russkogo zarubezhia* [The immortality of laughter. Comic in the literature of the Russian diaspora]. Moscow, Russia: Nasledie.
8. Prysiazhniuk, S. S. (2006). *Psykhologizm dytiachykh opovidan Volodymyra Vynnychenka (pryntsyipy i zasoby zobrazhennia kharakteriv)* [Psychology of children's stories by Volodymyr Vynnychenko (principles and means of character representation)]. Extended abstract of candidate's thesis. Kirovograd, Ukraine.
9. Vynnychenko, V. K. (1989). *Namysto* [Necklace: Stories]. Kyiv, Ukraine: Veselka.
10. Pogorilyi, S. (1995). *Deiaki osoblyvosti poetyky Vynnychenka* [Some features of Vynnychenko's poetics]. *Divoslovo*, 9, 3–12.

Надійшла до редакції 27 листопада 2017 р.